

İMÂM MUHAMMED'İN MEDİNE EHLİ İLE YAPTIĞI FIKHÎ İÇERİKLİ TARTIŞMALARDA İZLEDİĞİ DİYALEKTİK YÖNTEM ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

('el-Hucce alâ Ehli'l-Medîne' örneğinde)

Dr. Ali PEKCAN*

An Assesment on Dialectic Method of Imam Muhammad which He Followed in His Debates With *Ahli Madina*

Imam Muhammad stayed with Imam Malik about three years and took from him a lot of hadith (tradition) on the head of it *Muvatta*. He used these hadith in his methodology. Beside that, Şeybânî states; Malik's and Madina scholars' individual opinions (*ra'y*) in his book which titled as "el-Hucce". Şeybânî examines legal corpus of both places scholarly in this book. In this process he tried to be objective. Because he took into consideration not only owner of the opinion but opinion itself.

He does not hesitate in accepting any opinion if it is appropriate to his methodical paradigm. On the other hand he sees himself independent from the point of methodology, then examines the problems with a liberal approach.

He offers that considering of scientific ethic is important as well as methodology of which followed in discussing. His book has an important space from the point of ethical behaviour which should be followed in methodic and scientific studies.

Târîhî Arka Plan:

İslâm fikhına dair ilk dönem çalışmaları, Irak ve Medîne'de yoğunluk kazanmış ve bu husus o dönemi anlatan tarih kitaplarına da yansımıştır. Meselâ İbn Asâkir (v.571/1175), Süfyân b.Uyeyne'nin (v.198/814) şu sözünü nakleder:

'Bir kimse, (fikhî içerikli) bir konunun doğruluk ya da yanlışlığını öğrenmek isterse, Irak ehliyle birlikte olsun!..' ¹

İmâm Mâlik'ten önce yaşamış olan Medîne'li âlimler, Irak (Kûfe) ehlinin görüşlerini pek bilmezlerken, Iraklılar ise, Medîne ehlinin görüşlerinden haberdar idiler. Zira Irak bölgesinin önde gelen bir çok ilim adamı, başta hadis olmak üzere fıkıh vb. konularda daha fazla bilgi sahibi olmak amacıyla Medine'ye gidiyor, orada bulunan bilginlerden yararlanmaya çalışıyorlardı. Bu durum tâbiîn ve sonrası dönemlerde daha da artarak devam etmiştir. Bu iki bölgenin önde gelen iki büyük ilim önderi sayılan Ebû Hanîfe ve Mâlik de bu tür ilmi diyalogları aynen sürdürmüşlerdir. İşte biz de, konunun temellendirilmesi bakımından Şeybânî

* DİB Selçuk Eğitim Merkezi, Konya pekalisait@mynet.com

¹ İbn Asâkir, *et-Târîhu'l-kebîr*, Dimeşk 1371, I, 368 (*Sahih* bir senetle).

öncesi döneme, bu iki imamın diyalogları çerçevesinde kısaca temas etmek istiyoruz. Zira İmam Muhammed'in diyalogları, bu iki bölgenin ilmî ilişki ve bağlamlarında bir başlangıcı değil, önceden temelleri atılan bir sürecin devamını ifade eder.

A- İMÂM EBÛ HANİFE İLE İMÂM MÂLİK'İN İLMÎ VE FIKHÎ DİYALOGLARI:

Hemen hemen bütün biyografik kaynaklar İmâm Mâlik'i, İmâm Ebû Hanîfe'nin akranı olarak takdim etse de bu doğru değildir. Zira, Mâlik'in doğumu h.93 ölümü h.179 iken, Ebû Hanîfe'nin doğumu h.80, vefatı h.150 dir. Buna göre, Ebû Hanîfe, Mâlik'ten 13 yaş daha büyük olup, ondan yaklaşık 30 yıl önce vefat etmiştir. Dolayısıyla Mâlik'in, Ebû Hanîfe'nin akranı (yaşıt) değil de çağdaşı olarak kabul edilmesi daha yerinde bir belirlemedir. Öte yandan, Ebû Hanîfe'nin *sığâr-ı tâbiinden* sayılması da² onun Mâlik'e göre daha farklı ve ayrıcalıklı bir konumda olduğuna bir işaret sayılabilir.

İmâm Ebû Hanîfe, İmâm Mâlik'ten hadîs konusunda yararlandığı gibi³, İmâm Mâlik de, Ebû Hanîfe'nin fıkha dair görüşlerinden yararlanmıştı. İmâm Tahâvî (v.321/933) aracılığıyla Hâfız İbn Ebî'l-Avvâm'dan naklen iletilen bilgiye göre, '*Mâlik, Ebû Hanîfe'nin kitaplarını inceler onlardan yararlanırdı!*..⁴

Yine Mes'ûd b. Şeybe'nin '*et-Ta'lim*' adlı eserinde Tahavî aracılığıyla Derâverdi'den yapılan aktarıma göre, İmâm Mâlik'in yanında, İmâm Ebû Hanîfe'nin görüşlerinden oluşan 60 bin civarında fikhî içerikli hüküm bulunuyordu.⁵

Rivayetlere bakılırsa, İmâm-ı A'zam çok sayıda hacc yapmıştı. Hacc zamanında Haremeyn bölgesine bu ibadet için gelen bir çok İslâm bilginiyle görüşme fırsatı bulur, onlarla fikhî konularda müzakerelerde bulunurdu. Bu faaliyeti hacc boyunca sürerdi. İmâm Mâlik'le İmâm Ebû Hanîfe, bu görüşmelerinde kendi sahip oldukları ilmî birikimlerini birbirlerine arz ederler, ancak hiçbir zaman ilim ahlakına aykırı davranmaksızın gâyet nezaket ve zerafet içinde münazara ve münakaşa yaparlardı. Öte yandan eğer birbirlerini kendi görüşleri doğrultusunda ikna ederse, birbirlerini tebrik ve takdir ederlerdi. İki İmâm, diğer büyük İslâm müctehidleri Evzâî (v.157/774), Leys b. Sa'd (v.175/791), Ebû Yûsuf (v.182/798), Muhammed b. el-Hasen (v.189/805) ve benzeri müctehidlerle buluştuklarında da aynı minvalde hareket ederlerdi. ⁶ Bu türden buluşmaya bir örnek bağlamında Kâdî İyâz, şu olayı nakleder.

'Bir defasında İmâm Mâlik, Ebû Hanîfenin oğlu Hammad'la bu mahiyetteki bir buluşmada bir araya gelirler. Bu rivayete göre Hammad şöyle der:

'(Bir defasında) İmâm Mâlik'e geldim. Onu, evinin baş köşesinde oturur buldum. Arkadaşları ve talebeleri de kapının iki yanında oturup, dizilmiş vaziyettedirler. Ben evin kapısına oturdum. Mâlik bana: 'Sen kimsin?' diye sordu. Ben de 'Filan oğlu filanım, bir mesele sormak istiyorum' dedim. '(Öyleyse) biraz

² Bkz. Şîrâzî, Ebû İshâk, *Tabakâtü'l-fukahâ'* (thk. İhsân Abbâs-Hallî el-Meys), Beyrut 1970, s.142.

³ İmâm Ebû Hanîfe'nin bir takım hadîsleri, İmâm Mâlik'ten rivayet yoluyla aldığı konusundaki değerlendirmeler için bkz. Kâdî İyâz, *Tertibü'l-medârik*, I, 143; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-müzheb* (thk. M.el-Cennân), Beyrut 1996, s.80; Süyûtî, Celâlüddîn, *Tezyînü'l-memâlik*, Kahire 1325, s.59; Nu'mânî, M. Abdürreşid, *Mekânetü'l-İmâm Ebî Hanîfe fi'l-hadîs* (nşr. Abdülfezzâh Ebû Gudde), Beyrut 1416, s. 81-83; M. Mahlûf, *'Seceratü'n-nûru'zekîyye*, Beyrut 1349, s.54;

⁴ Kevserî, *Bülûğu'l-emânî*, Kahire 1355, s.18, 19; a.mlf. *Te'nibü'l-Hatib*, Beyrut 1999, s.209.

إن مالكا كان ينظر في كتب أبي حنيفة ويضع لها

⁵ Kevserî, *Te'nibü'l-Hatib*, s.209.

⁶ Ebû Zehra, *Mâlik*, Kahire, ts. (Dâru'l-Fikri'l-Arabî), s.122.

yaklaş bakalım!' dedi. Ben de yanına yaklaştım. Yer gösterip, beni minderinin önüne oturttu. Talebeleri bunu görünce, yerlerinden kalktılar, nezâketen dışarı çıktılar. İmâm Mâlik'le sohbetে başladık, bana 'Baban şu mesele hakkında ne derdi?' diye sordu. Ben de babamın görüşünü naklettim. 'Peki delili neydi?' diye sordu. Ben de babamın dayandığı delili söyledim. Daha sonra bana mezhebimizin görüşlerine dair başkaca meseleler ve bunların dayandığı delilleri sordu. Bundan sonra, 'Şimdi bana soracağını sor bakalım!' dedi. Ben de sorularımı kendisine ilettim. O da bunlara çeşitli cevaplar verdi. Sonunda ben sorularımı sorup bitirince dışarı çıktım. Talebeleri tekrar içeriye girdiler...' ⁷

İmâm Ebû Hanîfe yine bir hacc yolculuğu sırasında Medîne'ye gelmiş, bu sırada kendisine Medîneli âlimlerin durumu sorulmuş, o da: 'Eğer içlerinden biri seçilse/çıkrsa, bu zat, şu kumral renkli delikanlı (Mâlik) olurdu!..' demiştir. Benzeri bir aktarıma göre İmâm Ebû Hanîfe:

'Burada ilmi dağınık buldum. Eğer onu birisi toplayacak olursa, bunu (ancak) kumral delikanlı (yapar!) dedi. (İmâm, bununla Mâlik'i kastediyordu). ⁸

İmâm Mâlik'in önde gelen arkadaşlarından Leys b. Sa'd der ki:

"Medîne'de iken Mâlik ile karşılaştım. Ve ona, -Bakıyorum alındaki terleri siliyorsun! deyince, "Ebû Hanîfe ile birlikteydim. (إنه لقيته يا مصري !) ' O gerçekten fakih'tir Ey Mısırlı!..' diye karşılık verdi. Sonra Ebû Hanîfe ile karşılaştım ve ona, -Şu adamın (Mâlik) senin hakkında söyledikleri ne kadar hoş! deyince o da : -Vallâhi, ondan daha süratli olarak doğru ve titiz cevap vereniy göremedim !" demiştir." ⁹

Yine Leys b. Sa'd, Ebû Hanîfe hakkında kendi başından geçen bir olayı şöyle nakleder:

'Ebû Hanîfe'nin ününü her zaman duyar onunla karşılaşmayı arzu ederdim. Bir gün Mescid-i Harâm'da iken, büyük bir kalabalığın etrafını sardığı bir halkaya rastladım. Onlara yaklaştım. Horasan'lı bir adamın Ebû Hanîfe'ye geleerek '(Bir ma'rûzatım var), bendeniz, Horasanlı zengin bir kimseyim. Ahlakı pek hoş sayılmayan bir oğlum var. Başka da çocuğum yok. Eğer onu evlendirecek olsun karısını hemen boşar. Ona bir câriye bulsam onu hemen âzâd eder. Ne yapacağımı şaşırdım. Bu duruma bir çare yok mu?' dedi. Ebû Hanîfe de ona: 'Kendi adına, onun da hoşuna gideceği bir câriye satın al. Onunla evlendir. Eğer boşarsa, zaten senin mülkün olan câriye, sonunda sana geri dönmüş olur. Eğer âzâd ederse, mülkiyetinde olmayan bir şeyi âzâd etmiş olur, (yani onu âzâd da edemez.)' diye çözüm yolunu gösterdi. (Leys der ki: ' Vallâhi onun, (soruya) bu şekilde süratlice cevap vermesi çok hoşuma gitti!' ¹⁰

İmâm Şâfiî' (v.204/819) şöyle demiştir:

"İmâm Mâlik'e : 'Ebû Hanîfe'yi gördün mü ?' diye sorulunca dedi ki : 'Evet. Öyle bir adam gördüm ki, eğer sana "şu sütun altındır" diye ileri sürse,

⁷ Tertibü'l-medârik, 164.

⁸ Bkz. Ebû Gudde'nin, *el-Intikâ*'da konuyla ilgili olarak yazdığı ta'lik. s.43 (Muhammed b. İsmail el-Girnâti el-Kâhîrî el-Mâlikî'nin *İntisârü'l-Fakîr ilâ'l-İmâmî'l-Kebîr Mâlik* adlı eserden naklen (Beyrut 1981, s139).

⁹ Kâdî İyâz, *Tertibü'l-medârik*, I, 131.

¹⁰ İbn Abdilber, Ebû Ömer b. Yûsuf (v.463,1070), *el-Intiqâ fî fedâilil-eimmeti's-selâse el-fuqahâ* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut, 1997, s.300; Ayrıca bkz. Ebû Gudde, Abdülfettâh, *Nemâzic min Resâilil-eimmeti's-selef*, Beyrut 1996, s.14.

bunu delilleriyle ispat eder!"¹¹

Abdullâh İbn el-Mübârek (v.181/797) ise şöyle anlatır:

"Bir gün Mâlik'in yanında bulunuyordum. Mâlik'in yanına bir adam geldi onu çok iyi ağırladı. Daha sonra o, dışarı çıkınca: 'Bu kimdir? Bilir misiniz.' dedi. Oradakiler: 'Hayır!' deyince, 'İşte bu, Irak'lı Ebû Hanîfe'dir! Şayet o, şu sütunun altından olduğunu ileri sürse, durum onun dediği gibi çıkar. Zira fıkıh, kendisine kolaylaştırılmıştı.' Sonra yanına Süfyan-ı Sevrî girdi. Onu da az önce Ebû Hanîfe'yi oturttuğu yerin biraz aşağısına oturttu. O da meclisten ayrılınca, 'Bu Süfyan'dır.' dedi. Sonra da onun da fikhından ve vera'ından bahsetti."¹²

Saymerî (v.436/1045), İbn Derâverdî'den şu olayı nakleder:

"Bir gün Mâlik ve Ebû Hanîfe'yi yatsıdan sonra Mescid-i Rasûl'de ilmî konularda müzâkere ederken gördüm. Öyle ki, her biri kendi sahip olduğu ve amel ettiği görüşü savunuyor, ancak birbirlerine karşı ileri gitmiyorlar, biri diğerini asla hata etmekle suçlamıyordu...(bu durum), bulundukları yerde sabah namazını beraberce kılıncaya kadar devam etti..."¹³

İmâm Mâlik, her ne kadar Medîne ehli'nin görüşlerine herkesten daha çok değer verirse de başka bölgelerin ilmî durumlarını da çok iyi bilir onlara değer verir, dışlayıcı bir tavır sergilemezdi. Ancak Mâlik, -selefi bilginlerin aksine- Medîne Ehlinin yanısıra özellikle Irak Ehlinin de görüşlerini dikkate alır onları değerli sayardı. Bir rivayete göre Abdullâh b. Vehb şunları aktarır:

'Bir defasında Mâlik'e bir soru yöneltildi. O da soruya cevap verdi. Soru soran Şam Ehli bu konuda sizin bu görüşünüze muhâlif olarak şöyle şöyle diyor...' deyince, Mâlik de: 'Bu (ilim/fetvâ) işi ne zamandır Şam'da (ortaya çıktı?)! Halbuki sadece bu konuda Medîne ve Kûfe ehli'nin uğraşları bilinmektedir' demiştir.¹⁴

Ebû'l-Velîd el-Bâcî (v.474/1081), el-Muntekâ adlı eserinde şöyle demektedir:

'İmâm Mâlik'in, Ebû Hanîfe ve ashâbı hakkında söylediği iddia edilen olumsuz değerlendirmelerin tamamen asılsız olduğunu söyledikten sonra: 'Mâlik, İlmî, verai, fazileti, dindarlığı, aklı, sahih ve gerçek olmadıkça insanların aleyhine görüş belirtmekten sakınması ile ma'rûftur. Meselâ: Mâlik, onun ileri gelen ashâbından Abdullâh b. el-Mübârek'e saygısı ve ikramı meşhûrdur. Ve yine bilinmektedir ki Mâlik, Ebû Hanîfe'nin (fikhî meseleleri iyi bildiği) hakkındaki sözler sarfetmiş, Ebû Hanîfe de ondan rivayette bulunmuştur. Muhammed b. el-Hasen, el-Muvatta'ı ondan (bizzat işiterek) almıştır. (Ki, bu bilgiyi ben kendi (rivayetimle naklettim). Ebû Hanîfe'ye gelince, onun ibadet, zühd konusunda zirve olduğu herkesçe malumdur. O büyük mihnet geçirmiş, kadılık görevini kabul etmediğinden dolayı sopalanmış, ancak O, yine de bu teklifi kabul etmemiştir. İmâm Mâlik'in bunun gibi değerli bir zat hakkında onun faziletine aykırı bir

¹¹ Râzî, a.g.e., s.211; İbn Abdilberr, el-Intikâ, s.269; Şirâzî, Tabakâtü'l-fukahâ, s.87.

Bağdâdî, a.g.e., III,338; Mekki, Menâkıb, s.96; Zehebi, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', VI,399; a.mlf., Târihu'l-İslâm, IX, 312; Menâkıbü Ebî Hanîfe, s. 31; Mizzi, Tehzibu'l-Kemâl, IX, 429; Kerderî, Menâkıbü Ebî Hanîfe, s.45; Taşköprüzâde, Tabakâtü'l-fukahâ, s.13; İbn Kesir, el-Bidâye, IX,409; Şa'rânî, a.g.e., I,53; Süyûtî, Tebyizü's-sahîfe, s.103; İbn Hacer el-Heytemî, el-Hayrâtü'l-hisân fî menâkıbü'l-İmâm el-A'zam Ebî Hanîfe en-Nu'mân, Beyrut 1983, s.44.

¹² Saymerî, Ahbâr, s.82; Sâlihî, Ukûd, s.187; Heytemî, a.g.e., s.44.

¹³ Saymerî, Menâkıb, s.81.

¹⁴ Zebîdî, Murtazâ, Ukûdu'l-cevâhiri'l-münîfe (nşr.Vehbe Süleymân Gâv(e)cî), Beyrut 1985, s.28.

*sey söylemesi mümkün değildir... Ben bu konudaki bilgileri 'Fıraku'l-fukahâ' adlı eserimde kaydettim...*¹⁵

İbn Hacer el-Heytemî (v.973/1567), Hanefî ekolünün, fikhin sistemleştirilmesinde başta İmâm Mâlik olmak üzere Medîne ehli üzerinde olumlu katkıları bulunduğunu şu sözleriyle ifade eder:

*'Fıkıh ilmini ilk defa tedvin eden, fikhî, bablara ve kitaplara ayırmak suretiyle ilk olarak tertip eden, -ki bu usûl hâlâ zamanımıza kadar uygulanmaya gelmektedir- Ebû Hanîfedir. İmâm Mâlik, Ebû Hanîfe'nin bu usûlünü kendi yazdığı el-Muvatta'na uygulamıştır. Bu uygulamadan önce âlimler sadece hâfızalarına güveniyorlardı. Ayrıca, Kitâbü'l-Ferâiz ve Kitâbü's-Şurût adlı fikhî bölümlerini ilk defa ihdas eden Ebû Hanîfe'dir...*¹⁶

B- İMÂM MUHAMMED'İN İMÂM MÂLİK VE ONUN İZLEYİCİLERİ ARASINDA GEÇEN DİYALOGLARI:

1- İMÂM MUHAMMED'İN İMÂM MÂLİK'TEN MUVATTA'I RİVÂYET SERÜVENİ

İmâm Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî, Abbâsî Sultanı Mehdî'nin hükümdarlığının ilk döneminlerinde İmâm Mâlik'in yanında üç yıl süreyle kalmıştı. Şeybânî, Irak fikhini çok iyi bildiğinden Mâlik'in yanında iken bunlardan bir kısmını ona da aktarmıştı.¹⁷ İmâm Mâlik de -önceden de ifade edildiği gibi- fikhî konuları müzâkere etmeye çok önem verdiğinden, Medîne'deki fukahâ ve oraya misafir olarak gelen bilginlerle ilmî muhâselerde bulunurdu. Bu bir araya gelmelere özel bir önem verir, sıradan halk bu tür oturumlara katılamazdı. *Tertîbü'l-Medârik* te bu husus, şöyle anlatılır:

"...İbn Münzir demiştir ki: "...Bu tür toplantılarda başkalarına yer verilmezdi, oturuma katılan fakihler ise -meclis (oturum) bitinceye kadar- orada istedikleri yerde oturmakta serbesttiler."¹⁸ Bu zikredilenlerden de anlaşıldığı üzere, bu müzakerelerde İmâm Mâlik'in sergilediği tutum, bir hocanın öğrencilerine ders vermesi biçiminde değil, eşit düzeydeki bilginlerin ilmî içerikli sohbetlerinden ibaretti..."

Esed b. el-Furât'ın anlattığına göre, İmâm Muhammed, bir gün etrafında bulunanlara ders verirken, bir adam gelerek İmâm Mâlik'in vefatını haber verir. Haberi duyan Şeybânî: *'İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn! Bundan daha büyük bir musîbet olamaz!, Hadîs konusunda Mü'minlerin Emîri olan Mâlik b. Enes vefat etmiştir!'* diyerek üzüntüsünü dile getirmiştir. Bu üzücü haber mescitte derhal (kulaktan kulağa) yayılmıştı. Artık bundan sonra, Şeybânî ne zaman İmâm Mâlik'ten bir rivayette bulursa, etrafını insanlar sarıyor, Mâlik'ten yapılan rivayeti dinlemek için kalabalıktan yollar kapanıyordu..¹⁹

İmâm Şâfiî'nin anlattığına göre Şeybânî: *"Mâlik'in yanında üç seneye yakın kaldım. Bizzat kendisinden 700-800 civarında hadîs işittim."*²⁰ demiştir.

¹⁵ Bâcî, Ebûlvelid, *el-Muntekâ şerhu'l-Muvatta'*, Beyrut, ts, VII,301.

¹⁶ Heytemî, *Menâkıb*, s.43.

¹⁷ Mâlik ile olan fikhî müzâkeresi hk.bkz. Hattâb, İbn Abdîrrahmân, *Mevâhibu'l-Celîl fî Muhtâsârî Halîl*, Beyrut, ts., I,321, 322.

¹⁸ Bkz. *Tertîbü'l-medârik*, s.155.

¹⁹ Kevserî, *a.g.e.*, s.15, 16.

²⁰ Râzî, İbn Ebî Hâtim, *Âdâbü's-Şâfi'i ve menâkıbuh* (nşr.Abdülğani Abdülhâlik), Kâhire 1993, s.173; Bağdâdî, *a.g.e.*, II,172; Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik*, Tunus 1965, I, 465; Nevevî, *a.g.e.*, I, 81; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, III, 360; a.m.lf., *el-'İber fî haberi men gaber* (thk. M.B.Zağlûl), Beyrut, ts., I, 234; a.m.lf.,

İmâm Mâlik'ten hadîs rivayet ettiğinde onu dinleyenler yer bulamazken, Kûfe'li hadîs şeyhlerinden rivayette bulunduğunda ise çok az kişinin hadîs meclisine geldiğini sitemkâr bir biçimde :

"Sizi birisi ayıplamak istese, sizin şu yaptığınızdan daha kötü olmazdı. Çünkü ben, size, (Kûfe'li) ashâbınızdan bir rivayette bulunsam karşımda çok az kimseyi buluyorum, ancak Mâlik'ten rivayet edeceğim dediğimde her tarafı dolduruyorsunuz!"²¹ demiştir.

Bunun nedeni şudur. Iraklı hadisçiler, kendi bölgelerinde bulunan bilginlerin sahip oldukları hadîsleri istedikleri zaman kendilerinden kolayca alabiliyorlardı. İmâm Mâlik'in vefatından sonra ise, artık kendisinde doğrudan hadîs alamayacaklarından dolayı, ondan semâ'(işitme) yoluyla Muvatta'ı almış olan Şeybânî'ye rağbet etmişler, Mâlik'in rivayetlerini, ondan dinlemeye arzusu içerisinde bulunmuşlardır.²²

Zehebî, Şeybânî'nin, Muvatta' râvîlerinin en güçlüleri arasında bulunduğunu, (وكان قويا في مالك)

'Şeybânî', Mâlik'ten yaptığı rivayetlerde güçlü/sağlam idi..' sözüyle ifade eder.²³

Esed b. Furât, Irakta iken Mâlikîn fikhî görüşlerini Ebû Hanîfe ekolünün sistematğine göre düzenlemek istemiş, Bu meyanda, Mâlik'in yanında, bizzat ondan 20 yıl süreyle ilim alan Abdurrahman b. Kâsım (v.191/806) ile İbn Vehb (v.197/812), Eşheb (v.204/819) gibi ileri gelen talebelerinden İmâm Mâlik'in görüşlerini derlemeye çalışmış, *el-Esedîyye* diye bir eseri bu çalışmaları sonucunda oluşturmuştu. Öte yandan Esed'in bu çabalarından oluşan bilgiler *el-Müdevvene*'nin de alt yapısını meydana getirmiştir.²⁴

'Menâkıbu Ebî Hanîfe'²⁵ adlı eserin yazarı Hâfız İbn Ebî'l-Avvâm es-Sa'dî (v.450/1058),²⁶ kendi sened zinciriyle aktardığına göre, İmâm Mâlik, birgün yanında ashâb-ı hadîs'ten bazı zatların da bulunduğu bir sırada: 'Bize doğu (Irak) tarafından kayda değer nitelikte bir kimse gelmemiştir!' dedi. Orada bulunan cemaatin içinde Muhammed b. el-Hasen bulunmakta idi. Gözünü ona çevirerek, 'Ancak şu genç delikanlı hariç!'²⁷ demiştir. Halbuki İmâm Mâlik'in, daha önce Irak bölgesinin ileri gelen âlimlerinden İbnü'l-Mubârek, Vekî' ve Abdurrahman b. Mehdî gibi zatlarla birliktelikleri olmasına karşın bu sözü söylemesi önemlidir. Bu söz onun başkalarına olan üstünlüğüne bir işaret sayılabilir.²⁸

İslâm, II, 360; a.m.lf., *el-'İber fî haberi men gaber* (thk. M.B.Zağlûl), Beyrut, ts., I, 234; a.m.lf., *Menâkıb*, s.85; Leknevi, Abdülhayy, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*, Beyrut 1998, s.269, 270.

²¹ Râzî, *a.g.e.*, s.174; Bağdâdî, *a.g.e.*, II,172; İbn Abdilberr, *a.g.e.*, 57; Kuraşî, Abdülkâdir, *Tabakâtü'l-Hanefiyye*, Karaçi, ts. I, 42; Zehebî, *Siyer*, VIII,75; a.m.lf., *Menâkıb*, 85; Kerderî, *a.g.e.*, s.433.

²² Kevserî, *a.g.e.*, s.16.

²³ Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl*, IV, 433.

²⁴ Kevserî, *a.g.e.*, s.17, 18; Mahlûf, *a.g.e.*, s.62.

²⁵ Kevserî, bu eserin, *Zâhiriye Kütüphanesi* 62 numarada kayıtlı ve *Dâru'l-Kütübü'l-Mısriyye*'de de bazı nüshalarının bulunduğu söz eder (Kevserî, *a.g.e.*, 19).

²⁶ Bu şahıs hakkında bkz. Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, s.123, 124 (Kutluboğa, sözü edilen bu eseri kendisinin bizzat rivayet yoluyla aldığını belirtir).

²⁷ Kevserî, *Bülûğu'l-emânî*, s.55.

²⁸ Kevserî, *a.g.e.*, s.55.

2- EL-HUCCE ALA EHLİ'L-MEDİNE ÜZERİNE:

Çoğu kaynaklarda '*el-Hucce alâ...*' şeklinde bazılarının da ²⁹ ise, '*el-Hucec*' (الحج) şeklinde yer alan eseri, Şâfi'î, *el-Ümm*'ün içerisinde '*er-Redd alâ Ehli'l-Medîne*' adıyla rivayet etmiş, bu rivayetteki konuları tek tek ele alıp, değerlendirmiştir. Bunu yaparken bazen Ehl-i Medîneyi desteklemiş, bazan da Ebû Hanîfe'nin içtihadı doğrultusunda görüş belirtmiştir. Şâfi'î önceleri kendini Irak ehline karşı Medîne ehline taraftar hatta onlara mensup biri olarak davranırken, daha sonraları bu tutumunda değişiklik yapmış, özellikle kendi görüşünü önceleyen bir tavır sergilemeye başlamıştır. Bunun en somut örneği, onun, *el-Ümm* adlı eserinde İmâm Mâlik'le olan ihtilafını ortaya koyan '*İhtilâfu Mâlik ve's-Şâfi'*' başlıklı müstakil bir bölüm ayırması önceden desteklediği hocasını kıyasıya eleştirmekten geri durmamış olmasıdır.

Şâfi'î'nin Şeybânî'yi *el-Hucce* bağlamında eleştirdiği en önemli nokta Şeybânî'nin, Mâlikî'nin sözünü Medînelilerin tamamının sözü imiş gibi, 'Medîneliler şöyle söylediler' şeklinde ifade etmesidir. Şâfi'î'ye göre bu tabir yerinde değildir. Ona göre burada sözün sadece Mâlik'e ait olduğu halbuki Medîne ehlinin çoğunluğunun buna muhâlif görüş belirttikleri hususudur.³⁰ Ancak Şâfi'î'nin bu bu iddiası -az sonra da açıkça görüleceği üzere- pek de gerçeği yansıtmamaktadır. Zira Şeybânî'nin, söz konusu ayırıma çok açık ve titiz bir biçimde yer verdiğini görmekteyiz.

İlk baskısı Seyyid Mehdi Hasen el-Kılânî el-Kâdirî'nin ta'liq ve düzenlemesiyle dört cilt halinde Beyrut 1983/1403 te basılmıştır. (III.b.Âlemu'l-Kütüb) Eseri yayınlayan kuruluş, eserin mukaddimesinde eserin oluşum süreci ile yayına sunulmuş serüveni hakkında şu bilgilere yer verir:

'... *Şeybânî*, Mâlik'ten *muvaṭṭa'*ı dinlemek için Medîne'ye gider. Onun yanında üç yıl kadar kalır. Medîne'de kaldığı sürede İmâm Mâlik dışındaki kimse-lerden de hadis dinler. Bu arada Medîne'de bulunan alimlerle ilmi/fikhî müzakerelerde bulunur. Onlara karşı tutarlı tez ve görüşler ileri sürer. İlgili görüşlerini '*el-Hucec*' adlı eserinde bir araya getirir. Irak'a dönünce, bu bilgileri öğrencilerine aktarır. Bu eserin en meşhur râvisi *İsâ b. Ebân*' (v.221/836) dır. Kûfe'li bilginler bu eseri kendi aralarında müzakere ve etüd ederlerdi. Bu esere sadece Kûfe'li bilginler değil, doğu ve batıda bulunan bilginler önem vermişler, böylece onların arasında mütedavil hale gelmiştir.³¹

...Daha sonra bu eser, İslâm âleminde (eski önemini ve değerini büyük ölçüde) yitirmiş bir vaziyette iken, âlimler bu eserin aslını araştırmaya koyulmuşlar, bu araştırmaların sonucunda sadece Medîne'deki Mahmûdiye Kütüphanesinde bulunan bir nüshaya ulaşmışlar, ancak buradaki nüshanın da bir çok eksiklik ve bozukluk taşıdığını tespit etmişlerdi. Hindli alimler de, işte bu eksik/yarım nüshayı olduğu gibi naklederek çoğaltmışlardı.

İhyâu'l-Me'ârif en-Nu'mânîyye adındaki cemiyet idaresi de bu eseri yayımlamayı düşünerek (durumu bizlere iletti). Biz de bunun üzerine dünyanın değişik yerlerine ve beldelerine, bu eseri bulunup-bulunmadığını soran mektup ve yazılar gönderdik. Bu yazılara verilen cevaplarda, bu esere ait iki yazma nüshanın İs-

²⁹ Mesela bkz. Serahsî, *el-Mebsût*, Beyrut, ts. (Dâru'l-Ma'rife), I,169.

³⁰ Hudari Bek, *a.g.e.*, s.213, 214.

³¹ *el-Hucec* Mukaddimesi, s.1.

tanbul *Nûr-ı Osmâniye* kütüphanesinde bulunduğu haberi ulaştırıldı. Biz de bu nüshaların mikrofilmlerini alıp inceledik. İncelemelerimiz sonucunda, bu nüshanın da Medine'deki bulunan nüshadan aynen istinsah edildiğini tespit ettik. Başkaca bir nüshaya rastlayamayınca da eseri, elimizdeki bu iki nüshayı karşılaştırmak suretiyle basmaya karar verdik. Daha sonra *Nizâmîyye Üniversitesinde*, *Muhakkik Allâme Şeyhu'l-İslam Enverullâh el-Haydârâbâdî'*ye ait bir başka nüshanın varlığını haber aldık. O nüsha ile de elimizde bulunan nüshaları tekrar karşılaştırdık. [Meğer ki, adı geçen âlim, *Medine*'de iken bu nüshadan bir kopyasını kendisi için de istinsah etmişti]. İşte biz, onun kendisi için istinsah ettiği bu nüshasını kendi baskımıza asıl nüsha olarak belirledik... Daha sonra bu nüshaların karşılaştırmasını ve tashîhini yapması için *Sûra müftüsü Kîlânî*'den ricada bulunduk. O da bu isteğimize olumlu cevap verdi. Kendisi müftülük görevinde bulunması sebebiyle meşguliyeti çok olduğundan bunu peyderpey yaklaşık 20 yıl da tamamladı. Daha sonra kendisi hastalandı. Biz de kitabın basımı ve yayımı için *Hindistan* hükümetine bir yazı yazdık. Bizim bu yöndeki isteğimiz bazı şartlarla kabul edildi...[Ayrıca biz kitabın *Kitâbü'd-Diyât* ve *Kısas* bölümünü, İmâm Şafî'nin *el-Ümm* adlı eserinde, İmâm Muhammed'in bu eserine redd için naklettiği yerden alıp, bu kitabın sonuna ekledik]...(İşte elimizdeki bu eser, böylece meydana gelmiş oldu)...³²

Eserin mukaddimesinde Allâme Muhammed Yûsuf el-Benûrî, Kîlânî'nin geniş bir biyografisine yer verir. Eserin ilk baskısının h.1385 yılında yapıldığını da sözlerine ekler. Sonra da bu değerli eserin yayınına izin veren Hindistan hükümetine teşekkürlerini sunar.

Kitap, besmeleden sonra (إختلاف أهل الكوفة وأهل المدينة في الصلوات والمواقيت) ana başlığında (قال أبو حنيفة رضي الله عنه :) sözüyle başlar.

II. Şeybânî'nİN MEDİNE EHLİYLE YAPTIĞI TARTIŞMALARDA İZLEDİĞİ DİYALEKTİK YÖNTEM ÜZERİNE:

Şeybânî'nin diyalektik değerlendirmelerine geçmezden önce, şu hususu açıklamakta yarar mülâhaza ediyoruz.

İmâm Mâlik'in yanında yaklaşık üç yıl kalarak başta 'el-Muvatta'' olmak üzere bir çok hadîs aldığını, bunun yanı sıra ondan fıkıh yönünden de yararlandığını belirtmiştik. Bunun yansımalarını el-Hucce'sinde açıkça görmek mümkündür. Şeybânî hocasının görüşlerini değerlendirirken, esas hocası olan Ebû Hanîfe'ye karşı sergilediği tutumun aynısını ona karşı da sergilediğini görüyoruz. Yani, Ona göre, önemli olan, sözün sahibi değil, sözün kendisidir. Dolayısıyla söz eğer metodik yöntemine uygun olarak gelirse, onun sahibi kim olursa olsun almaktan çekinmez. Kendini metodik açıdan oldukça özgür hisseden Şeybânî, konuları rahat bir üslupla ele alıp, değerlendirmeye tabi tutar.

Öte yandan, İmâm Mâlik'e ait görüşleri zikrederken onun başvurduğu metodu aynen zikreder. Bilindiği üzere Mâlik, *el-Muvatta''*nda da, önce varsa ayet'e, daha sonra hadîs ve âsâr'a yer verir, peşinden de kendisinin de içinde bulunduğu Medine'li bilginlerin görüş ve değerlendirmelerine yer verir. Şeybânî de *el-Hucce'* de aynı yönde bir metod izler. Bu üslup diyalektiğinde belirgin bir biçimde ortaya çıkar. Şeybânî'nin, konuları işlerken başvurduğu bu yönteminde

³² -el-Hucce mukaddimesi, s.2.

İmâm Mâlik'ten etkilendiği açıktır.

Konumuzun odağında bulunan *el-Hucce* adlı eserinde Şeybânî, eserin yazılış amacının doğal sonucu olarak, Medîne ehli ile fikhî tartışmalarına yer verirken onlardan '*Ehl-i Medîne*'³³ şeklinde bir tanımlamada bulunurken, bunun yanı sıra kendi yaşadığı bölge bilginlerini ifade etmek üzere '*Ehl-i 'Irâk*'³⁴ ve '*Ehl-i Kûfe*'³⁵ ve '*Ehl-i Basra*'³⁶ -Medîne'li bilginleri dışarda tutarak- özellikle Mekke'li bilginleri ifade etmek üzere *Ehl-i Mekke*³⁷ ve '*Ehl-i Hicâz*'³⁸ nitelemesinde bulunur.

Şimdi biz, tespit ettiğimiz bazı hususları, konuyu daha anlaşılır kılmak amacıyla, o konulara ait bir takım başlıklar ve ilgili örneklerle izah etmeye gayret göstereceğiz.

1-Şeybânî', çoğu zaman Medîne ehli ile İmâm Mâlik'i birbirinden ayırır.

Medîne ehli ile yaptığı tartışmalarda '*Medîne ehli*'nden görüş naklettiğinde, eğer söz konusu görüşte İmâm Mâlik'in görüşü diğer Medîneli bilginlere göre farklılık arz ediyorsa, Onu Medîne'li diğer fakihlerden ayırarak ismiyle birlikte görüşünü verir. Eğer Mâlik, diğerleriyle aynı görüşü paylaşıyorsa, O zaman '*Medîne ehli*' derken onu da dahil eder. O zaman şöyle bir sonuç çıkarmak mümkündür.

'*Medîne ehli*'nden maksat her zaman İmâm Mâlik'in görüşünü ifade etmez, dolayısıyla bu konuda dikkatli olmak gereklidir. Örnek olarak şunları zikredebiliriz:

'*Medîne ehli, bu konuda ihtilaf etmişlerdir. Mâlik b. Enes ile onunla aynı doğrultuda düşünenler derler ki,...Mâlik'in dışındaki (diğer) Medîne'li bilginler ise şöyle derler,...*'³⁹

"Bu sözden de açıkça görüldüğü üzere, Şeybânî', Medîneli fakihlerden mutlak olarak söz ettiğinde, bundan, onun da aynı düşündüğü çıkarmamalıdır. İmâm Mâlik'in, zaman zaman kendi içinde yaşadığı şehir bilginlerinden farklı düşündüğünün gözden ırak tutulmaması gerekir. İmâm Mâlik'in de Medîneli diğer bilginler gibi düşündüğü ifade ettiği de olur. Meselâ şu sözünde olduğu gibi:

...وكذلك قال أهل المدينة مالك وغيره. '*...Medîne ehli -Mâlik ve onun dışındaki diğer bilginler- de aynı görüştedir...*'⁴⁰

2-Medîne ehli ile Irak ehli bazan aynı görüşü paylaşırlar:

Şeybânî', Medîne'li bilginlere karşı kategorik olarak karşı çıkmaz. Dolayısıyla, onların görüşü, kendi metodik bakışına uyduğunda, onlarla aynı görüşü

³³ Bu tabir, eserin hemen hemen bütün konularında çok sık kullanıldığından yerlerini göstermeye gerek görmedik.

³⁴ *el-Hucce*, I, 162, 614, 733.

³⁵ *a.e.*, I, 1, 101; II, 366.

³⁶ *a.e.*, II, 563.

³⁷ *a.e.*, II, 125, 304, 337, 364, 444, 445, 446, 466, 468, 469, 654.

³⁸ *a.e.*, I, 352, 370.

³⁹ *a.e.*, I, 23.

⁴⁰ *a.e.*, I, 64, II, 224, 277, 278.

paylaştığını açıklıkla dile getirir.

Meselâ: وقد وافقنا أهل المدينة فيمن أفاد ماشية سائمة لا يجب فيها الزكاة من إبل أو بقرة أو غنم... '...Biz, evlerde beslenen -deve, sığır ve davar- gibi hayvanlarda zekatın gerekli olmadığı hususunda Medîne ehliyle aynı görüşü paylaşıyoruz...' ⁴¹
 وقال محمد بن الحسن؛ القول الأول أحسن القولين وهو المعول الذي أجمع عليه أهل

الكوفة وأهل المدينة...

'...Birinci görüş -ki üzerinde Medîneli ve Kûfeli bilginler üzerinde ittifak etmiştir-, iki görüşten alınmaya en layık ve uygun olanıdır...' ⁴² Bir başka benzer ifadesi de şöyledir:

...اجتمعنا نحن وأهل المدينة... '...Biz ve Medîne ehli (şu konuda) ittifak ettik...' ⁴³
 ...يروي ذلك أهل الكوفة وأهل المدينة جميعاً أن رسول الله.....

'...Kûfe ehli ile Medîne ehli, (bu konuda) ittifakla rivayet ederler ki...' ⁴⁴

3-Bazan İmâm Mâlikîn hadîsi yorumlayışını beğenir.

Şeybânî, konuları işlerken, eğer zikredilen görüş, kendince alınmaya değer ise, bunu almaktan çekinmez. Meselâ bir defasında şöyle der:

(معني الحديث) ... (مالك بن أنس) التفسير في هذا قد أحسن ؛ ... وقال محمد بن الحسن

'...Muhammed b. el-Hasen der ki: (Mâlik b. Enes)'in bu hadîs'in anlamı hakkındaki tefsiri/yorumu, oldukça güzel/yerindedir!' ⁴⁵

... وقال محمد : القول في ذلك ما قال أهل المدينة جميعاً... وقد أحسن في هذا أهل المدينة...

'...Muhammed dedi ki: Bu konudaki görüş, Medîne ehli'nin tamamının sahip olduğu görüştür...Medîne ehli'nin bu görüşü gerçekten güzeldir!' ⁴⁶

4-İmâm Mâlik'e ait kimi bilgileri, ondan olduğu gibi aktararak ona olan güvenini hissettirir.

Meselâ: Şevval ayında 6 gün oruç tutma konusunda Mâlik'ten ayrıntılı olarak aktarımda bulunur.

'...Mâlik b. Enes, bu konuda şöyle der: '...Fıkıh ve ilim ehlinde hiçbirinin (Şevval'den 6 gün) oruç tuttuklarını görmedim. Seleften herhangi birinin de böyle yaptığına dair bir bilgi de bize ulaşmamıştır. Ayrıca İlim Ehli, bunu hoş karşılamazlar, bid'at olmasından korkarlar...' ⁴⁷

...وكذلك قال أهل المدينة. وقال مالك بن أنس: انه سمع ذلك من غير واحد من أهل العلم.

'...Medîne ehli de böyle düşünür...ve Mâlik b. Enes der ki: ' Ben bunu, çok sayıda ilim ehlinde işittim!' ⁴⁸

5- Şeybânî'ye göre İmâm Mâlik, bazen önceki görüşünden dönmüştür.

Şeybânî, İmâm Mâlik'in görüşlerini ayrıntılı olarak bildiğinden, onun yeni ve eski görüşlerinden de haber vermektedir. Meselâ: şu sözünde olduğu gibi...

⁴¹ a.e., I, 425

⁴² a.e., I, 497.

⁴³ a.e., IV, 410.

⁴⁴ a.e., II, 366.

⁴⁵ a.e., I, 287.

⁴⁶ a.e., III, 421.

⁴⁷ a.e., I, 408.

⁴⁸ a.e., II, 174.

...وقد كان مالك ابن انس يقول بهذا زمانا من عمره ثم رجع فقال...

'...Mâlik b. Enes, ömrünün belli bir döneminde bu görüşü benimsiyordu, ancak sonraları bu görüşünden dönerek şöyle demiştir...' ⁴⁹

6-İmâm Mâlik'ten yaptığı bazı rivayetlerinde, ondan 'imâmınız' diye bahseder.

Şeybânî, İmâm Mâlik'e talebelik yapmasına karşın ondan, 'hocam' deyip, nisbeti kendine yapmazken, onun 'fakîhliğini' teslim eden bir ifade olmak üzere, 'fakîhiniz Mâlik b. Enes, bize haber verdi ki,...' ⁵⁰ 'فقد أخبرنا (أو روى) فقيهم مالك بن انس...' ⁵¹ bazan da 'fakîhleri bize haber verdi ki,...' ⁵² 'مع ان فقيهم مالك بن انس...' ⁵³ şeklinde Medîne ehli'ne nisbette bulunmaktadır. '...fakîhiniz ve arkadaşınız...' ⁵⁴

7-İmâm Mâlik'in kimi zaman Medîne ehliyle farklı düşündüğünü belirtir.

قد روي فقيه أهل المدينة مالك بن انس غير ما قال أصحابه.

'...Medîne ehli'nin fakîhi Mâlik b. Enes, kendi arkadaşlarını görüşlerine aykırı olarak şöyle rivayet eder...' ⁵⁵

8- Kimi zaman Medîne ehlinin farklı görüşleri arasında tercih yapar.

Medîne ehli farklı iki görüşe sahip olduğunda bunlardan dilediğini seçer.

ولكن قول أهل المدينة الآخر أحب إلينا من قولهم الأول ومن قول إبراهيم النخعي وأبي حنيفة لأنه أمر قد

جاء فيه الآثار...

'...Medîne ehli'nin sonraki görüşü , bize, -İbrâhim en-Nehaî ve Ebû Hanîfe'nin de benimsediği- önceki görüşlerinden daha hoş geliyor.. Zaten bu konuda bir çok eser' de aktarılmıştır...' ⁵⁶

9- Şeybânî'ye göre Medîne ehlinin de Irak ehlinin de kendi görüşlerini destekleyen bir takım rivayetleri bulunmaktadır.

...وقد روي أهل المدينة فيما قالوا رواية. وروي أهل العراق فيما قالوا روايات كثيرة...

'...Medîne ehli'nin, kendi görüşlerini (destekleyen) rivayetleri bulunduğu gibi, Irak ehli'nin de kendi görüşlerini (destekleyen) daha çok rivayetleri bulunuyor...' ⁵⁷

10- Medîne ehli ile Irak ehli'nin yaptıkları kimi kıyaslarda isabetli olduklarını düşünür.

...ولكنكم قد أصبتم في قياس قولكم... فكل الفرقين قد أصاب قياس قوله في هذا...

'...Fakat siz, (görüşünüzü temellendirmek için) yaptığınız kıyasınız da isabet ettiniz...Sonuçta iki grup ta kıyas'larında isabet etmişlerdir.' ⁵⁸

⁴⁹ a.e., I, 25.

⁵⁰ Mesela bkz. a.e., I,37, 229, 270; II,174, 192, 300, 648; III,126.

⁵¹ Mesela bkz. a.e., I,95.

⁵² Mesela bkz. a.e., II, 258, 263.

⁵³ a.e., I, 212.

⁵⁴ a.e., I, 334.

⁵⁵ a.e., III, 67.

⁵⁶ a.e., III, 217-221.

MEDİNE EHLİNE YÖNELİK ELEŞTİRLERİ:

Şeybânî, Medîneli bilginlerle yaptığı (sanal) diyalogta, onlara yönelik olarak -çok nâdir de olsa- ağır sayılabilecek bir takım eleştiriler de yöneltir. Bunları şu ana başlıklar halinde vermek mümkündür:

1- Şeybânî'ye göre Medîne ehli, bazı tartışmalarda kendi sahip oldukları görüşleri, başkalarına dayatmak gibi bir tutum sergilemektedirler.

Bunu ince bir anlatımla şöyle dile getirir:

...وما لكم أن تجبروا الناس علي قولكم بغير بينة ولا برهان!! فإن كان عندكم عن النبي صلي الله... في هذا أثر أو عن أحد من أصحابه أنه أجاز الاستثناء في التلث وأبطله في أكثر من ذلك فأخبرونا!!!
 '...Size ne oluyor da insanları, -herhangi bir delil ve belge/dayanak ol-madan- kendi görüşlerinizi benimsemeye zorluyorsunuz!...Eğer yanınızda, - (...olduğu hakkında) -Nebî (s.a.s.)'den bir rivayet, ya da Onun ashâbından ... gelen bir eser varsa bize (de) bildirin (de biz de görelim!)...'⁵⁷

2- Kimi zaman Medîne ehlini Kur'ân'a ters düşmekle suçlar.

Şeybânî, bazan, Medîne ehli'ni Kur'ân'ın açık ifadelerine aykırı görüş ileri sürmekle suçlar. Meselâ: Nafakalarının temini zorunlu kimselerin kimler olduğu konusunu tartışırken, şöyle der:

...: الكتاب ينطق بخلاف ما قال أهل المدينة قال الله تعالى ؛ "والوالدات يرضعن أولادهن حولين كاملين"
 '...Kur'ân, Medîne ehli'nin söyledikelerinin tersini dile getiriyor!...'...Anneler, çocuklarını iki tam yıl emzirirler....'⁵⁸

3-Medîne ehlinin bazen hadîse aykırı görüş ileri sürdüklerini düşünür.

...وقال محمد بن الحسن: وكيف استحسن هذا أهل المدينة وقد جاء الحديث عن رسول الله...
 '...Medîne ehli bunu nasıl güzel addeder (istihsân)?!, Halbuki bu konuda Rasûlullâh'tan ...şeklinde bir rivayet gelmiştir!...'...⁵⁹
 وقال محمد بن الحسن؛ قد رجع أهل المدينة في هذه المسألة عن قولهم الذي قالوا...
 '...Muhammed b. el-Hasen der ki: Medîne ehli bu konuda benimsedikleri...şeklindeki önceki görüşlerinden dönmüşlerdir...'⁶⁰

...فتروون الحديث ثم تدعونه عيانا الي غير حديث مثله !!!
 '...Hem bir hadîs rivayet ediyorsunuz, sonra da onu bırakıp, göz göre göre (onun) benzeri olmayan başka bir hadîsi (delil olarak) alıyorsunuz!'"⁶¹
 ...وكيف قول هذا أهل المدينة وقد احتجم رسول الله صلي الله عليه وآله وسلم وهو محرم...

'...Medîne ehli bunu nasıl söyler!? Zira Peygamberimiz (sav), ihramlı iken hacamat olmuştur!...Bu rivayette 'zarûret olunca', veya 'olmayınca' diye belirtilmemiştir. Yine sizin fakîhiniz ve arkadaşınız Mâlik b. Enes ...dan rivayet etmiştir...bu rivayette de 'zaruret' kaydı yoktur!.....'⁶²
 ...هل في هذا سنة من رسول الله صلي الله عليه وسلم أو أثر عن أحد من أصحابه ؟ ان كان ذلك فأخبرونا

! قالوا: هكذا الأمر عندنا

'...(Biz), 'Bu konuda Rasûlullâh'tan (s.a.s.) (aktarılan) bir Sünnet veya

⁵⁷ a.e., II, 563.

⁵⁸ a.e., III, 153.

⁵⁹ a.e., I, 272.

⁶⁰ a.e., I, 478.

⁶¹ a.e., II, 56

⁶² a.e., II, 257.

Onun ashâbından bir eser var mı ?! Eğer varsa bize bildirin!... (deriz.) Onlar ise, Bizim katımızda uygulama/durum böyledir'... derler...' ⁶³

...زعموا أنهم يأخذون بالآثار وهم يتركون ما يروون فضلا عن غيره...

'...Onlar, kendilerinin, âsâr'ı aldıklarını iddia ederler, ancak kendi rivayetlerini herkesten önce kendileri terkederler!.' ⁶⁴ Bir başka yerde şunları söyler:

'...Bu konuda Rasûlullâh'tan çok sayıda ma'rûf ve meşhûr rivayet bulunmaktadır. (Bu rivayetlere göre Efendimiz (s.a.s.), kâfir'in diyetinin, müslümanın diyeti gibi olduğunu belirtmiştir. Bu rivayeti yapan, Rasûlullâh'tan gelen hadîsleri en iyi bilen, (Medîneliler) arasında —yaşadığı dönemin- en âlim ve fakîhi olan İbn Şihâb ez-Zührî'dir! Onun zikrettiğine göre, Ebû Bekir, Ömer ve Osmân döneminde (de) muâhed'in diyeti, müslümanın diyeti gibiydi. Ancak Muâviye (ra), (muâhed'in) diyetinin, hür/müslüman kimsenin diyetinin yarısı kadar olmasına hükmetmiştir! Zührî, -onlar içerisinde- kendi yaşadığı dönemin hadîslerini en iyi bilen olduğu halde, kendi fakîhleri'nin rivayet ettiği bu eserlerden nasıl yüz çevirip, Muâviye'nin görüşünü benimserler?!....' ⁶⁵

...فهذا قول متشئت ينقض بعضه بعضا وما عندهم في ذلك أثر يعتمدون عليه...

'...Bu, bir kısmının diğeriyle çeliştiği dağınık/düzensiz bir görüş! Onların bu konuda kendisine dayanacakları bir eser de yok zaten!...' ⁶⁶

...ولو كان عندكم فيه حديث لاحتججتم به وسمعناه منكم ولكن الفقهاء أبوا ما قلتم...

'...Eğer bu konuda yanınızda bir hadîs olsaydı onunla delil olarak getirirdiniz, biz de sizden onu duyardık! Lakin fakîhler, sizin söylediğinizi reddediyorlar!...' ⁶⁷

...وقال محمد ؛ ...اسمعوا في هذا بآثر؟ لو كان سمعوا فيه بآثر لسمعناه...

'...(Onlar) bu konuda bir eser işitmişler mi? Eğer işitselerdi onu mutlaka biz de duyardık!' ⁶⁸

...فهل سمعتم في هذا أثر؟ عن النبي صلى الله عليه وسلم أو عن أحد من أصحابه؟ فلو كان هذا لاحتججتم به ولمسمعناه من حديثكم ! ولكن الآثار في ذلك عندنا مشهورة معروفة ، وان هذا من الأمور التي لا تحتاج فيها الي آثار ، ولكننا لاندع ان نحتج بها عليكم

'...Bu konuda Rasûlullâhtan (s.a.s.) ya da Onun ashâbından gelen bir eser işittiniz mi? Eğer böyle olsaydı delil olarak ileri sürerdiniz, biz de sizden bu hadîsi duyardık! Fakat, bu konuda bizim yanımızda bulunan âsâr, ma'rûf ve meşhûrdur. Öte yandan bu konu, âsâr'a gereksinim duyulmayacak (kadar açık) bir konudur! Ancak yine de biz, (bu âsâr'ı), size karşı kullanmak amacıyla bir tarafa bırakmıyoruz...' ⁶⁹

4-Medîne ehli'nin, kendilerini, *ashâb-ı âsâr* (*hadîs ashâbı*) ve

⁶³ a.e., II, 575.

⁶⁴ a.e., II, 649.

⁶⁵ a.e., IV, 351.

⁶⁶ a.e., III, 209. Benzer bir iddia için bkz. *el-Hucce*, III,307.

⁶⁷ a.e., I, 251.

⁶⁸ a.e., II, 641.

⁶⁹ a.e., III, 500.

*ashâb-ı sünne (Sünnet ashâbı)*⁷⁰ olarak nitelemelerine karşın bu sığata aykırı hareket ettiklerini belirtir.

....(باب المرور بين يدي المصلي)...فهذه أحاديث أهل المدينة يحتج عليهم بها وهم يأخذون بخلافها وممن يأخذ بخلافها مالك ابن أنس وهو الذي رواها فكيف يكونون أصحاب آثار وهم يدعون عيانا ما يروون !!! ولو أردنا أن نحتج عليهم بأحاديث كثيرة من الأحاديث في هذا أو نحوه لاحتججنا بها عليهم لكن احتجاجنا بأحاديثهم أوجب في الحجة عليهم وهذا مما يدل علي غيره من أقوالهم انما تركوا فيه الآثار وأخذوا فيه بما استحسنوا بما لم يأتوا فيه بآثار ولا سنة ..

‘...Bu hadisler, Medîne ehli’nin, kendileri aleyhlerine delil olarak kullanılabilecek kendi hadisleridir. Ki Onlar, bu hadislerin hilâfına bir görüşü savunuyorlar. Bunlardan birisi de Mâlik b. Enes’tir. Ki O, bu hadisleri rivayet eden kimsedir, Onlar, bile bile/göz göre göre –bizzat kendi rivayetlerini bir tarafa bırakırken nasıl ‘ashâb-ı âsâr (hadîs)(!) olabiliyorlar!?....’⁷¹

..وما كنت أظن أن احدا ممن نظر في الفقه يشكل عليه الآثار في هذا ... (هذا التعريض من الامام محمد علي من يدعي العمل بالسنة)

‘...Ben, fıkıh konusunda inceleme/ictihat sahibi birine bu konudaki âsâr’ın müşkil geleceğini sanmıyorum!..’ (*Efgânî’ye göre bu söz, ‘Sünnet’le amel ettikleri iddiasında bulunan Medîne ehline mesaj yüklü bir göndermedir*).⁷²

5-Medîne ehli’ni, kendi delilleriyle/rivayetleriyle amel etmemekle de suçlar.

...فهذا قول عروة بن الزبير وهو كان أفقه وأعلم بالرواية والسنة من ابن شهاب. فكيف ترك هذا مالك بن أنس وغيره وهم الذين رووه وعزوه الي رأي ابن شهاب مع قد جاء في هذا من الآثار؟! ...

‘...Bu, Urve b. ez-Zübeyr’in görüşüdür. Kendisi, Sünnet ve rivayeti, İbn Şihâb (ez-Zührî) den daha iyi bilen ve kavrayan birisidir. Mâlik b. Enes ve diğerleri, bunu, kendileri rivayet etmelerine karşın nasıl terk ederler?! Onlar, bu konudaki âsâr’ın varlığına rağmen, İbn Şihâb’ın re’yine nasıl dayandırırılar!?...’⁷³

...وقد روي هذه الأحاديث فقيهُهم مالكُ بن أنس ، فكيف تركت هذه الآثار ...
‘...Bu hadisleri, fakihleri Mâlik b. Enes rivayet ediyor (ken),..... bu âsâr, (Medîne ehline) nasıl da terk ediliyor?!...’⁷⁴
... فهذا الحديث يوافق قول أبي حنيفة. وأهل المدينة هم الذين رووه فكيف تركوه؟! قالوا : لعل هذا نسخ.

‘...Bu hadîs, Ebû Hanîfe ve Medîne ehli’nin —ki bu hadîs, bizzat kendilerinin bir rivayetidir- görüşlerine muvâfıktır. (Öyleyse) Onlar, bu rivayeti nasıl terkedit, ‘Bu belki de nesh edilmiştir’ derler?!...’⁷⁵

⁷⁰ a.e. (... أصحابه ...).

⁷¹ a.e., I, 222.

⁷² a.e., I, 4-25.

⁷³ a.e., I, 39.

⁷⁴ a.e., I, 67.

⁷⁵ a.e., I, 26.

...فكيف ترك أهل المدينة هذا الحديث وهو حديث عندي انما رواه أهل المدينة !!! وقد سألنا عبد الرحمن بن أبي الزناد وكان من أعلمهم بالفرائض فقال: هذا حديث روينااه وعرفناه ولكننا لا نأخذ به. قيل لهم: وهذا من الحجج عليك أنك تدع الحديث عن رسول الله صلى الله عليه وسلم...

‘...Medîne ehli bu hadîsi nasıl terkeder?!...Bildüğim kadarıyla onu Medîne ehli rivayet etmiştir.!!!...Bu hadîsi, onlar arasında ferâiz’i en iyi bilenlerinden birisi olan Abdurrahmân b. Ebi’z-Zinâd’a sorduk. O da dedi ki: ‘(Evet!) Bu hadîs’i biz biliyor, onu rivayet ediyoruz. Ancak onu delil olarak almıyoruz!!!... Onlara denilir ki: ‘İşte (sizin) bu davranışınız, Rasulullâh (sav) tan gelen bir hadîsi terkettiğini(zi) gösteren aleyhi(niz)e delillerden biridir!...’⁷⁶

6-Onları bazan, benimsedikleri önceki görüşlerini terketmekle suçlar.

...فقد تركتم قولكم في الإقامة...

‘...(Cemaatle namaz için getirilen) *ikâmet* konusundaki görüşünüzü terkettiniz!...’⁷⁷

‘...Mâlik der ki: ‘İnsanlar ötedenberi bu şekilde amel etmektedirler. Ben de onları bu şekilde (davranır) buldum. Muhammed b. el-Hasen der ki: ‘Medîne ehli’nin kunut hakkındaki görüşleri birbiriyle çelişiyor! Onlar, sabah namazında rukudan sonra kunut yapıyorlar, halbuki onların fakîhleri de bundan başka bir görüşe sahipler !...’⁷⁸

...فكيف فرقت بينهما ! كأنكم من قولكم علي غير يقين ...!

‘...Bu iki şeyin arasını nasıl ayırırsınız?!...Öyle görülüyor ki siz, görüşünüzde kesinliğe sahip değilsiniz!...’⁷⁹

...وقال محمد بن الحسن : قد ترك أهل المدينة قولهم ...

‘...Medîne ehli, benimsedikleri (önceki) görüşlerini terketmişlerdir...’⁸⁰

...وقد جاءت الآثار بخلاف ما قال أهل المدينة...

‘...Âsâr, Medîne ehli’nin görüşlerinin hilâfına gelmiştir!...’⁸¹

...وقال أهل المدينة يعيبون به علي أهل العراق ويقولون :....

‘...Medîne ehli, Irak ehli’ni, benimsedikleri görüşleri sebebiyle ayıplar ve derler ki,...’⁸²

...وسعيد بن المسيب ... هذا فقيه أهل المدينة ... فكيف خالفوه وهو أفتهم من كان عندهم في زمانه !!!

‘...Saîd b. el-Müseyyib’e gelince, ...bu şahıs, Medîne ehli’nin fakîhi-dir...(Öyleyse), bu zât, onlara göre, kendi zamanının en iyi fakîhi olduğu halde nasıl olur da ona muhâlif olurlar!...’⁸³

؛ هذا ترك منكم لقولكم الأول وقال محمد

⁷⁶ a.e., IV, 232.

⁷⁷ a.e., I, 84.

⁷⁸ a.e., I, 99.

⁷⁹ a.e., II, 274.

⁸⁰ a.e., III, 371; IV, 155.

⁸¹ a.e., III, 388, 408.

⁸² a.e., IV, 38.

⁸³ a.e., III, 263.

'...Bu (tutumunuz), sizin, önceki görüşünüzden döndüğünüz anlamına gelir ...'⁸⁴

7- Onları, bazen dayanaksız görüş ileri sürmekle de suçlar.

...فهذا لا يقبل الا ببينة وبرهان، ولو قبلنا هذا نحن منكم بغير حجة، ما قبله الناس منا...

'...Bu husus, ancak -hakkında- bir delil ve veri bulunması halinde kabul edilebilir!...(Diyelim ki), biz bunu, sizden -*delilsiz olarak*- kabul ettik, (bu kez de) diğer insanlar, bizden bunu kabul etmezler!...'⁸⁵

و كيف قال هذا أهل المدينة؟ فما نعلم احدا يبصر شيئا يتكلم بمثل هذا فقد جاء الحديث المعروف...

'...Medîne ehli bunu nasıl söyler? En küçük bir bilgisi olan kimsenin bile bunun gibi bir şeyi söylediğini bilmiyoruz!...(Halbuki) bu konuda Hz.Ömer (ra) den gelen *ma'rûf* bir *hadîs*'te...'⁸⁶

8- Medîne ehline, onların bizzat kendi rivayetleriyle cevap verir.

...ولكننا احتجنا عليكم بحديثكم...

'...Fakat biz, sizin hadîsinizle, sizin aleyhinize delil getirdik!...'⁸⁷

Şeybânî, 'seferde namazın kısaltılması' konusunu tartışırken, yolculuk yapan kimsenin en fazla kaç gün kalmaya niyet ederse bu kısaltılmanın geçerli olacağını anlatırken, şöyle der:

'Muhammed b. el-Hasen der ki: 'Siz, (namazın kısaltılması için) dört günlük (bir kalmaya niyet edilmesi) gerektiğini nasıl söylersiniz?! Derler ki: 'Bu bize, Saîd b. el-Müseyyib (aracılığıyla) ulaşmıştır. Bunu Mâlik b. Enes, Atâ' el-Horasânî'den o da Saîd b. el-Müseyyib'ten rivayet etmiştir.

Onlara denir ki: 'Bunu bize Mâlik b. Enes haber vermiştir, bu konuda bilginizi, Horasan Ehlinde birinden aldınız!.. Saîd b. el-Müseyyib'den devraldığınız bir bilgi size ulaşmamıştır!... şaşılacak bir başka şey de, İddialarınızda Kûfe Ehli'nin rivayetlerinden yüz çeviriyor, onları almıyorsunuz...Sonra da Kûfe Ehli'nden alanlardan rivayette bulunuyorsunuz!...Bu hadîs'i nasıl (olmuş ta) işitmemişler! Onların iddiasına göre bunu, fakîhleri Saîd b. el-Müseyyib rivayet etmiştir ki siz de onu, Atâ el-Horasânî'den rivayet ediyorsunuz.

Ancak, ben bu değerlendirmeyi yaparken amacım, -bize göre sika biri olan- Ata el-Horasânî'yi ayıplamak değildir! Lakin bundan amacım, size, kendi ayıbınızı ve fakîiniz'in görüşünü ne kadar da az bildiğinizi göstermektir!...'⁸⁸

⁸⁴ a.e., II, 745.

⁸⁵ a.e., II, 746.

⁸⁶ a.e., I, 35.

⁸⁷ a.e., I, 96.

⁸⁸ a.e., I, 169.

9- Medîne ehlinin yaptığı kimi kıyaslara itiraz eder.

...فينبغي أن تقيسوا علي الأثر ما أشبهه...

'...Kıyas'ı, *eser*'e en çok benzeyen (vasfa), yapmanız gerekir!...' ⁸⁹

SONUÇ YERİNE...

Bu araştırmamızda vardığımız sonuçları şu şekilde özetlemek mümkündür.

1-Şeybânî'nin Medîne'li bilginlerle yaptığı sanal nitelikli diyaloglarında salt cedel üslûbunu benimsemeyerek ilmî ve ahlâkî kriterlere uygun bir yöntem izlediği görülür.

2-Şeybânî, ilmî ve fikhî/hukûkî değerlendirmelerinde, kendi metodolojik paradigmasına sadece bağlı kalmaz, aynı zamanda belirgin bir biçimde hür ve liberal bir tutum takınır. Bununla birlikte aleyhine de olsa karşıtlarına ait kimi görüşleri çekinmeden alıp benimser.

3-Şeybânî, diyaloglarında, hem Irak hem de Medîne ehli'nin gerek hadîs-Sünnet gerekse rey ve içtihat bakımından sahip oldukları ilmî birikimden kendisinin de haberdar olduğunu hissettiren bir söylem kullanır.

4-Şeybânî'nin, İmâm Mâlik hakkındaki dile getirdiği nitelemelerine bakılırsa, onun, sadece *hadîs* ilminde değil aynı zaman da *fıkıhta* da otorite olduğunu kabul eder.

5-el-Hucce adlı eserde izlediği metodik ve diyalektik yöntemin, başta '*ihtilâfu'l-hadîs*', '*müşkilü'l-hadîs*', '*fıkhu'l-hadîs*' gibi hadîs ilmine ait alanlara önemli katkılarda bulunduğunu, özellikle hadisler arasındaki (zâhîrî) teâruzun giderilmesi, âsâr denilen, selef-i saâlih'in verilerin sağlıklı olarak değerlendirilmesinde göz ardı edilemeyecek bir değere sahip olduğunu söylemek gerekir.

6-İslâm Hukuku ekollerinin kurucu müctehitlerinden başta İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe ve İmâm Mâlik b. Enes olmak üzere onların talebelerinin, ilmî diyalog ve tartışmalarda sergiledikleri ilmî, ahlâkî tavır ve davranışlara, sonraki dönemlerde aynı hassasiyet ve titizlikle yeterince özen gösterilmemesi düşündürücüdür. O halde günümüzdeki ilim adamlarına düşen en önemli vazife, selef-i sâlihîn'in sergiledikleri bu erdemli ve saygın davranışları aynen sürdürerek 'ilim ahlâkı'na uygun hareket etmektir.